

mühimmat çıkarıldı. Kuşatma süresinde Piyâle Paşa donanmayı Mersa Muscet Limanı'nda demirledi ve zaman zaman adanın etrafını kontrol amacıyla keşifte bulundu. Ancak üç buçuk ay süren kuşatmaya ve şiddetli çatışmalara rağmen ada alınmadı. Ertesi yıl yetmiş kadırga ile Akdeniz'e açılırken Sakız'a uğrayarak 24 Ramazan 973'te (14 Nisan 1566) adadaki Ceneviz idaresine son verdi. Ardından İtalya kıyılarında gitti ve Pulya bölgesini yağmaladıktan sonra İstanbul'a dönüşünde Sakız'ın Osmanlı topraklarına katılışı sebebiyle kendisine gazi unvanı verildi (BA, MAD, nr. 350, s. 10-13).

Yeni padişah II. Selim'in Belgrad dönüşünde İstanbul'da düzenlenen karşılama töreninde hazır bulundu ve Cemâziyelevvel 974'te (Kasım-Aralık 1566) yapılan ilk divan toplantısında padişah damadı olarak hizmetlerinden dolayı kubbe vezirliği verildi. Ayrıca kaptanlık haslarına 400.000 akçelik has geliri ilâve edildi ve kaptanlık görevine Zilkade 975'e (Mayıs 1568) kadar devam etti (BA, MD, nr. 7, hk. 1440, 1528; Selânikî, I, 58; Lokmân b. Hüseyin, vr. 78^b). Piyâle Paşa, kış mevsimini Edirne'de geçirmeyi kararlaştıran II. Selim tarafından Zilhicce 974'te (Haziran 1567) İstanbul'un muhafazası ile görevlendirildi. Bu sırada İran'dan gelen Şah Tahmasb'ın elçisi Şah Kulu Han ve kalabalık maiyetini büyük bir gösteriş içinde kadırgalarla Üsküdar'dan İstanbul'a geçirdi ve kaldıkları süre içinde selâtin camilerini gezdirdiği gibi devlet merasimi gereği ikramda bulundu (Selânikî, I, 68-69).

Kıbrıs seferi için hazırlanan donanmaya Piyâle Paşa üçüncü vezir olarak serdar tayin edildi. Emrindeki doksan beş savaş ve nakliye gemisinden oluşan filo 20 Zilkade 977'de (26 Nisan 1570) İstanbul'dan hareket etti. Donanma Kıbrıs'a ulaştığı sırada Piyâle Paşa askeriyeye Tuzla'dan karaya çıkarak Serdar Lala Mustafa Paşa'nın otağını kurdu, kısa sürede orduyu ve mühimmatı adaya taşıdı. Daha sonra donanma ile adadan ayrıldı, denizden gelebilecek yardıma karşı adayı koruma altında tutmakla görevlendirildi. Kıbrıs'ın fethi üzerine donanmanın bir kısmını henüz alınamayan Magosa kuşatması için, bir kısmını da adalar arasında koruma amacıyla bıraktı ve Kaptan Müezzinzâde Ali Paşa ile birlikte geri kalan donanmayı alarak İstanbul'a döndü. 979'daki (1571) İnebahtı yenilgisi üzerine emekliye sevk edilen Pertev Paşa'nın yerine ikinci vezir oldu (Pertev Paşa Vakfıyesı, vr. 119^b). İnebahtı yenilgisinin ardından başlayan yoğun gemi

inşa faaliyetleri arasında o da İzmit'te kadırgalar yaptırmaya teşebbüs etti (BA, MD, nr. 18, hk. 215).

Kaptan Kılıç Ali Paşa ile birlikte donanma hazırlıklarını yürüten ve yeniden donanma serdarlığına getirilen Piyâle Paşa, Muharrem 981'de (Mayıs 1573) Akdeniz'e açıldı. Bu seferde Pulya kıyılarına çıkarma pek çok esir ve ganimetle 6 Receb 981'de (1 Kasım 1573) İstanbul'a döndü (Lokmân b. Hüseyin, vr. 85^b). 12 Zilkade 985'te (21 Ocak 1578) idrar yolları hastalığı yüzünden öldü ve Kasımpaşa'da yaptırdığı caminin hazînesine defnedildi (a.g.e., vr. 78^b, 93^a; Gerlach, I, 660, 724). Türbesinde hanımı Gevher Han Sultan'dan başka yedi oğlu ve dört kızına ait mezar olduğu kabul edilen Piyâle Paşa'nın çocuklarından bir kısmının önceki hanımından olması muhtemeldir. Gerlach, hânedandan biriyle evlenen devlet adamının eski hanımını boşaması gerektiğini ve Piyâle Paşa'nın eski hanımının da aynı âkibete mâruz kaldığını belirtir (Türkiye Günlüğü, I, 422). Vefat eden iki oğlu için 8 Ramazan 978'de (3 Şubat 1571) ve 27 Receb 981'de (22 Kasım 1573) tâziye olarak ikişer hil'at verildiği bilinmektedir (BA, KK, nr. 1768, s. 100^a; nr. 1769, s. 46^b). 984 Muharreminde (Nisan 1576) bir kızı ölmüştür (Gerlach, I, 329). Piyâle Paşa'nın Ayşe, Fatma ve Hatice adlı kızları bulunuyordu. Oğullarından Hızır Bey 971'de (1563-64) Dergâh-ı Âlî müteferrikalığına getirildi. Mehmed Bey ise kendisinin vefatından sonra 990'da (1582) Hersek sancak beyi oldu (BA, KK, nr. 1771, s. 71). 8 Muharrem 1009'da (20 Temmuz 1600) diğer oğlu Mustafa Bey'e hazinesinden 22.000 akçe borç verildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır (BA, KK, nr. 1879, s. 312). Piyâle Paşa birçok hayrat yaptırmıştır. Bunların içinde en önemlisi İstanbul Kasımpaşa'daki külliyesidir (bk. PİYÂLE PAŞA KÜLLİYESİ). Ayrıca yine Kasımpaşa'da cami (Küçük Piyâle Paşa Camii), Eyüp'te bir mescid, Mahmud Paşa Çarşısı'nda bir han, sebîl ve sıbyan mektebi, Kilitbahir'de bir cami, Sakız'da cami, han, hamam ve çeşmeler yaptırdığı ve su getirttiği bilinmektedir. Üsküdar'da kendi adıyla anılan bir bahçesi bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 216, s. 23, 40, 57; nr. 665, s. 6; nr. 1766, s. 103, 104; nr. 1767, s. 2^b, 77^a; nr. 1768, s. 3^b, 8^a, 46^b; nr. 1769, s. 10^b, 15^b, 51^a, 60^b; nr. 1770, s. 3^a; nr. 1866, s. 46; BA, MD, nr. 3, hk. 381; nr. 4, hk. 878-879, 1299-1304, 1306, 1334, 1396, 1403, 1415-1420, 1437; nr. 5, hk. 1490, 1539; nr. 25, hk. 1448; nr. 28, hk. 890; BA, A.NŞT, nr. 1066, s. 307; BA, Cev-Ev., nr. 2/72; Cev-Ev., nr.

16823; BA, D. BRZ, nr. 20619, s. 13; Pertev Paşa Vakfıyesı, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5717, vr. 119^b; Celâlzâde, Tabakâtü'l-memâlik, vr. 514^a-516^b; Zekeriyâyâde, Ferâh: Cerbe Savaşı (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, tür.yer.; Âlî Mustafa Efendi, Künhü'l-ahbâr, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 263^a, 462^b; Selânikî, Târih, I, 58, 66-69; Lokmân b. Hüseyin, Zübde'tü'l-tevârih, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1973, vr. 73^a-76^a, 78^b, 84^b-85^b, 93^a; S. Gerlach, Türkiye Günlüğü 1573-1576 (ed. Kemal Beydilli, trc. T. Noyan), İstanbul 2007, I, 103, 329, 422, 585, 660, 720, 722, 724; Kâtib Çelebi, TuHFetü'l-kıtab fi esfâri'l-bihâr (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973, s. 103-115, 121-122, 207-208; Hüseyin Ayvansarayî, Mecmûa-i Tevârih (haz. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 22, 103, 135, 226, 241, 265-266, 423; O. G. Busbecq, Türk Mektupları (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 223-235; J. von Betzek, Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/65 (ed. K. Nehring), München 1979, s. 36; İdris Bostan, Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, İstanbul 2006, s. 90-99; a.mlf., "Malta", DİA, XXVII, 540-541; Safvet, "İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar", TOEM, I/1 (1910), s. 20-34; I/2 (1910), s. 85-102; a.mlf., "Minorka'nın Fethi", a.e., III/15 (1912), s. 966; Şerâfeddin Turan, "Piyâle Paşa", İA, IX, 566-569; F. Babinger, "Piyâle Paşa", EI² (İng.), VIII, 316-317.

İDRİS BOSTAN

PIYÂLE PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Cami, medrese (dârülhadis), tekke, türbe, hazîre, sıbyan mektebi, sebîl, çarşı ve hamamdan oluşan külliye 981'de (1573) II. Selim'in damatlarından Kaptanıderyâ Piyâle Paşa tarafından yaptırılmıştır. Külliye-yenin arsası, Haliç'in kuzeyinde Pırîpaşa deresinin oluşturduğu vadinin derinliklerinde Okmeydanı'nın eteklerinde yer alır. Kasımpaşa'nın merkezinden oldukça uzakta ve XX. yüzyılın ortalarına kadar iskân alanının dışında kalan bu tenha yerin seçimi hususunda Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde Osmanlı iskân politikası ve şehircilik tarihi açısından dikkate değer bilgiler bulunmaktadır. Külliyyede XVIII ve XIX. yüzyıllarda kısmî onarımlar gören cami ve türbe ayakta kalmış, hamamın kalıntılarının çevresine XIX. yüzyılda baruthâne inşa edilmiş, çarşı, sebîl, sıbyan mektebi, medrese ve tekke tamamen ortadan kalkmıştır. Külliye-yenin arsası güney ve doğu yönlerinde Piyâle Baruthânesi caddesi, batıda Zincirlikuyu-Baruthâne caddesi, kuzeyde Sel sokağı ile sınırlıdır. Kuzeyden güneye doğru alçalan eğimden dolayı caminin kible duvarı bir istinat duvarı niteliği arzietmekte ve arsayı aralarında

2,50 metrelik kot farkı bulunan iki kademeye ayrılmaktadır. Var olduğu bilinen dört adet girişten günümüzde ancak batıdaki mevcuttur. Arsanın ortasında cami, bunun kuzeyinde bir zaman çevresinde medrese ve tekke hücrelerinin sıralandığı avlu bulunmaktadır. Batı yönündeki girişin yanında bir sebilin varlığı bilinmektedir. Caminin arkasında (güney) Piyâle Paşa Türbesi ile bunu kuşatan geniş bir hazîre yer alır. Vaktiyle bu hazîrenin sınırında halen mevcut olmayan çarşıya nâzir sıbyan mektebi bulunmaktaydı. XIX. yüzyılda harabeleri baruthâneye dönüştürülen çift hamamın kalıntıları çarşının bulunduğu doğu yönünde seçilebilmekte, aynı yönde zemini cami kotuna göre alçakta kalan bir dizi musluğun teşkil ettiği şadırvan yer almaktadır.

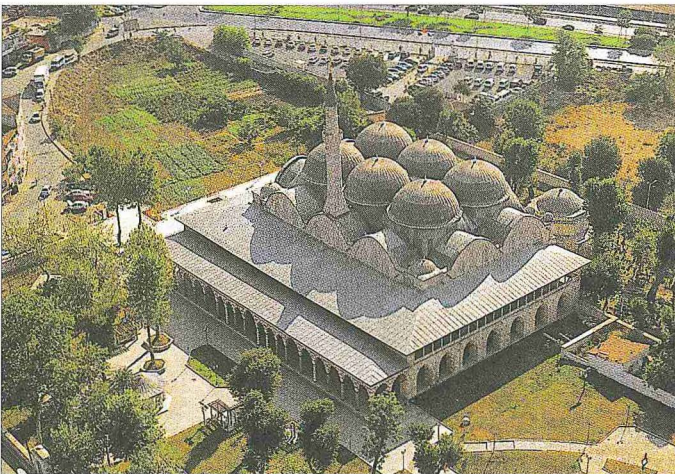
Cami. Dikdörtgen (55 × 45 m.) bir alana yayılan camide duvarlar kesme küfeki taşı ve moloz taş, pâyeler kesme küfeki taşı ile, kubbe ve tonozlar tuğlayla örülmüştür. Harim bölümü mihrap duvarına paralel yatık dikdörtgen (30,50 × 19,70 m.) bir planda olup üzeri eşit büyüklükte (yaklaşık 9 m. çapında) altı adet kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerle geçişi sağlanan kubbe-lerin ağırlığı sivri kemerler aracılığı ile ortada iki adet yekpâre granit sütuna, çevrede de harim duvarları ile kaynaştırılmış kalın pâyelere intikal eder. Kible duvarına gömülü olan pâyeler içeri doğru pek az çıkıntı yapmaktadır. Cephede ise dışa çıkıntı yaparak yukarıya doğru hafifçe daralıp üstte çokgen gövdeli ve soğan kubbeli ağırlık kuleleriyle taçlandırılmıştır. Doğu, batı ve kuzey duvarındaki payandalar ise bütünüyle iç mekâna taşmakta, pâyelerin arasında kalan girintiler, batı ve doğu duvarlarında iki katlı mahfiller şeklinde değerlendirilmiş bulunmaktadır. Söz konusu girintilerin eksenine birer pâyeye yer-

leştirilmiş, bu pâyelerle duvar pâyeleri arasında zemini ibadet hacminden bir seviye ile yükseltilmiş, birbiriyle bağlantılı, sivri beşik tonozlu ikişer eyvan tasarlanmıştır. Mahfil niteliğindeki bu eyvanların üzerinde mermer korkuluklarla ve bunlara oturan ahşap kafeslerle donatılmış fevkanî mahfil birimleri uzanır.

Harimin kuzey duvarında normalde taçkapının bulunması gereken mihrap keskinde minare yer alır. Minarenin kesme küfeki taşı ile örülmüş olan kare tabanlı kaidesi içeriden ve dışarıdan algılanabilmekte, kubbe eteğine kadar yükselen kaideden sonra kesik piramit biçimindeki pabuç kısmı, çokgen gövde ve petek kısmı gelmektedir. Koni biçimindeki, kurşun kaplı ahşap külâhın altında dolaşan girland, kabartmalı silme minarenin XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yenilendiğine işaret etmektedir. Minarenin bu alışılmadık konumundan ötürü harime giriş yanlarda yer alan iki kapı ile sağlanmış, minare kaidesinin bulunduğu orta girintiye müezzin mahfili yerleştirilmiştir. Mukarnaslı başlıklarla donatılmış altı adet ince sütunla ve sivri kemerlerle taşınan müezzin mahfili, içinde bulunduğu girintiden öne doğru taşmaktadır. Söz konusu mahfilin tabanı kâgir olup sivri beşik tonozlara oturur. Kuzey duvarının yanlarında yer alan girintiler kendi içlerinde üçer eyvana bölünmüş, sivri beşik tonozlarla örtülü olan bu eyvanlardan ortadakilere harimin girişleri, yanlardakilere dikdörtgen açıklıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Üçlü eyvan kuruluşlarına mermer korkuluklu birer mahfil oturtulmuş, bu mahfillerin üzerinde de ince uzun dikmelere oturan ahşap döşemeli birer fevkanî mahfil yerleştirilmiştir. Duvar pâyelerinin arasında sıkıştırılan bütün bu fevkanî mahfiller söz konusu pâyelere oturan sivri beşik tonozlarla örtülüdür.

Minarenin konumundan başka caminin diğer bir çarpıcı yönü de harimin yanlardan iki katlı galerilerle kuşatılmış olmasıdır. Yan cephelerin önünde gelişen galerilerden alttakiler kısa ve kalın pâyelere oturan sivri kemerlere sahiptir. Galerilerin üzerinde kesme küfeki taşından yontulmuş, daire kesitli ve minyatür korint başlıklı ince sütunlarla bunlara oturan tek meyilli bir sakfın oluşturduğu fevkanî galeriler uzanır. Esasında sekizgen kesitli ince sütunlar üzerinde mukarnas başlıklı olduğu tahmin edilmekte olup bugünkü şekle II. Mahmud devrinde getirilmiştir. Günümüzde sütunların arası kesme küfekiden bezemesiz korkuluk levhalarıyla kapatılmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğine ait fotoğraflarda bu galerilerin üzerinin alaturka kiremitlerle örtülü olduğu görülmektedir. Yakın zamana kadar yıkık olan bu sakflar son onarımda kurşunlu olarak tamamlanmıştır.

Caminin kuzey cephesi önünde yer alan ve son cemaat yeri niteliği kazanan galeriler çok daha karmaşık bir düzen arzeder. Harimin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine, harimin duvarları ile bunlara sapsaplı pâyelerin arasına kuzeye çıkıntılı kare planlı ve kubbeli birer merdiven kulesi yerleştirilmiş, bu kulelerin barındırdığı merdivenlerle gerek harimin yanlarındaki fevkanî mahfillere gerekse yan cephelerdeki fevkanî galerilere geçit sağlanmıştır. Kuzey cephesinin ortasında minare kaidesinin oturduğu bir çıkıntı bulunmakta, bunun ekseninde sakıflı küçük bir revakla donatılmış son cemaat yeri mihrabı yer almaktadır. Mukarnaslı bir kavsaraya sahip olan bu mihrabın önündeki minyatür revak, başlıklı mukarnaslı dört sütuna oturan, tuğla örgülü sivri kemerlerden meydana gelir. Cephedeki bu çıkıntıların arasında kalan ve mihrap-minare eksenine göre simetrik konumda bulunan iki girintinin sınırına başlıkları mukarnaslı ikişer sütun dikilmiş, bu girintiler söz konusu sütunlara oturan üçer kemerden müteşekkil revak parçalarıyla kapatılmış, arkadaki duvara harim girişleriyle birer pencere yerleştirilmiştir. Caminin son cemaat yerinde Mimar Sinan döneminde ilk uygulamalarına tanık olunan çift revaklı tasarımın kendine özgü bir varyantı tercih edilmiştir. Harimin kuzey duvarına sapsaplı pâyelerin hizasına tuğla örgülü birer istinat kemeri konmuş, bu kalın kemerlerden ortada yer alan ikisine birtakım dolgular yardımıyla sivri kemer görünümü verilmiştir. Son cemaat yerinin iç revakı, istinat kemerlerinin ayaklarıyla bunların ara-

Piyâle
Paşa Camii –
Kasımpaşa /
İstanbul

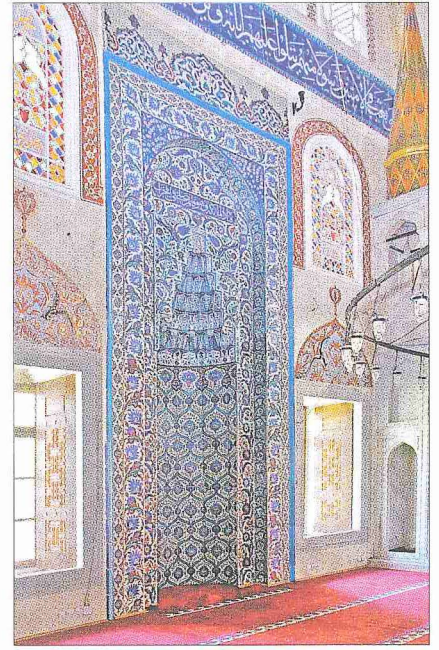
sına yerleştirilen üçlü kemer gruplarından meydana gelir. Bu kemerleri taşıyan devşirme granit sütunlar baklavali başlıklarla taçlandırılmış, ortadaki kemerler yandakilerden biraz daha geniş ve daha yüksek tutulmak suretiyle iç revaka ritmik bir görünüm kazandırılmıştır. İç revak gibi sakıflı olan dış revak ise ikisi yanlarda olmak üzere başlıklarla baklavali yirmi iki adet devşirme granit sütuna oturan sivri kemerlerden oluşur.

Piyâle Paşa Camii'nin mihrap ekseninde yükselen minaresi ve iki katlı galerileriyle şaşırtıcı olan dış görünümü E. A. Grosvenor ve Metin Sözen gibi araştırmacılar da yapının tasarımında denizci olan bânisinin katkısı olduğu, caminin, güverteleri ve seren direğiyle bir gemiye benzetilmek istendiği fikrini doğurmuştur. Aslında gerek minarenin konumu gerekse galerilerin varlığı caminin dış görünümüne ilişkin estetik kaygılarla da açıklanabilir. Şöyle ki: Çok birimli olan harimin masif ve durağan kitlesi doğu ve batı yönlerinde çift katlı galerilerle, kuzeyde bağımsız sakıflara sahip iki son cemaat revakı ile, güneyde de cepheden taşan ağırlık kuleli pâyelerle oldukça hareketli bir görünüm kazanmıştır. Diğer taraftan Osmanlı hânedanına doğrudan mensup olmayan bir kişinin yaptırdığı camide olması gereken tek minare, harimin kuzeydoğu veya kuzeybatı köşesine yerleştirildiği takdirde ortaya çıkacak asimetrik ve dengesiz görüntü dikkate alınarak mihrabın karşısına yerleştirilmiş, böylece yapının piramidal bir kademelenme arzetmeyen üst yapısı ekseninde yükselen dikey bir unsurla donatılmıştır. Öte yandan Evliya Çelebi'nin Piyâle Paşa mesiresinden söz ederken verdiği bilgiler fevkanî yan galerilerin mesireye gelenler için tasarlanmış çevreye hâkim, dinlenme amaçlı sofalar olduğunu göstermektedir.

Bu husus dinî mimarimizde benzeri olmayan ilginç bir kullanıma işaret eder.

Caminin dış görünümünde, inşa edildiği dönemin Osmanlı mimarisine egemen olan fonksiyonel yaklaşıma ters düşen birtakım zorlamaların bulunmasına karşılık içinde çok birimli tasarımdan beklenmeyecek derecede aydınlık, ferah ve yekpâre bir ibadet mekânı ortaya konmuştur. Bunun başlıca iki sebebi, mekânın ortasında iki taşıyıcıda pâyeye yerine ince uzun sütunların kullanılmış ve üst yapının mümkün olduğunca yüksek tutulmuş olmasıdır. Mekânın duvarlarında üç sıra halinde düzenlenmiş çok sayıda pencere bulunur. Güney ve kuzey cephelerinde yalnızca alt sıradakiler, yan cephelerde bunların yanında fevkanî galerilere açılan ikinci sıradakiler dikdörtgen açıklıklı, mermer söveli, demir parmaklıklı ve hafifletme kemerli olarak, tepe pencereleri de sivri kemerli olarak tasarlanmıştır. Çift cidarlı alçı revzenlerle donatılan tepe pencereleri, kubbeleri kuşatan sivri beşik tonozların alınlıklarına güney cephesinde beşli, diğer cephelerde üçlü gruplar halinde dağıtılmış, güney cephesindeki alınlıklara ayrıca üçer adet filgöz pencere açılmıştır.

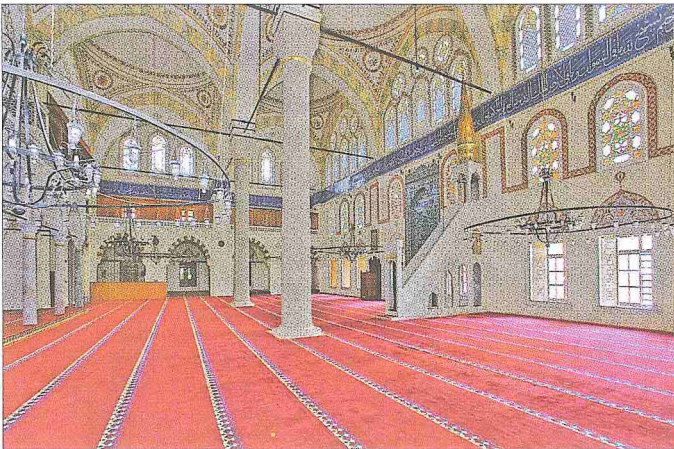
Piyâle Paşa Camii'nin barındırdığı süslemeler arasında bütünüyle çiniden yapılmış mihrap özellikle dikkati çeker. Külliye'nin inşa edildiği dönemde en parlak çağını yaşayan İznik çinçiliğinin sergilendiği mihrap dıştaki dikdörtgen, içteki sivri kemerli olmak üzere iki çerçeve içine alınmış, yarım sekizgen planlı nişin kavsarası çini mukarnaslarla dolgulanmıştır. Mihrabın yüzeyini kaplayan çiniler birbirinden farklı bitkisel kompozisyonlar gösterir. Hepsisi sır altı tekniğiyle imal edilmiş olan bu çinilerin büyük çoğunluğu beyaz zemindir. Mihrap çinilerinin bir kısmı son yıllarda çalınmış, yerine Kütahya mâmulâtı ka-

Piyâle Paşa Camii'nin mihrabı

rolar konmuştur. Mihrabın yanı sıra harimde bulunan diğer önemli bir çini bezeme ögesi kubbeyi taşıyan kemerlerin üzenği hizasında dolaşan, lâcivert zemin üzerine beyaz renkli celî sülûs harflerden oluşan âyet kuşağıdır. Batı, güney ve kuzey duvarları boyunca kesintisiz devam eden bu görkemli hat kompozisyonu dönemin en büyük hattatı, Ahmed Şemseddin Karahisârî'nin mânevî oğlu ve öğrencisi Hasan Çelebi'ye aittir. Paris'te Piyâle Paşa Camii'nden geldiği iddia edilen pencere alınlığı çinileri bulunmaktadır. Ancak 1960 yıllarına doğru yapılan onarımlar sırasında pencerelerin üstlerindeki tahfif kemerlerinin içlerinde kalem işi nakışlar bulunmuştur. Böylece bu çinilerin pencere alınlıklarına ait olamayacağı anlaşılmışsa da gerçekten bu camiden getirilmişse nereden söküldüğü tesbit edilememiştir. Mermerden yontulmuş olan minber son derece yalın tasarımıyla aşırı süslü mihrabı âdetta dengelemektedir.

Mihrap duvarında alt sırada yer alan pencerelerin üzerinde izleri seçilen klasik üslûptaki alınlıklar, müezzin mahfilinin koruluğuyla minarenin kaidesinde bir kuşak halinde yer alan geometrik bezeme, harimin güneydoğu köşesindeki fevkanî mahfildeki ahşap kafeslerin üzerinde bulunan bitkisel bezeme Piyâle Paşa Camii'nin kalem işi süslemelerini oluşturur. Kubbele-

Piyâle Paşa Camii harim kısmından bir görünüş

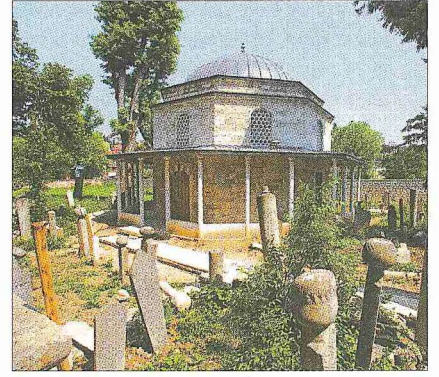
rin ve pendantsiflerin içinde yer alan, muhtemelen II. Mahmud dönemine ait barok-empire karışımı, siyah ve gri renkli kalem işleri Cumhuriyet dönemi onarımlarında kazanmıştır. Yakın bir tarihte sivri kemerli tepe pencereleri klasik üslûpta kalem işi şeritlerle çerçeveselenmiş, camiyle çağdaş olduğu anlaşılan ahşap vaz kürsüsü kuzey duvarındaki mahfillerden birine atılarak yerine klasik Osmanlı üslûbuyla empire üslûbuna bağlanan, ayrıntıların iç içe geçtiği, iddialı ve çirkin, mermerden bir vaz kürsüsü yerleştirilmiştir.

Caminin asıl şadırvanı, doğu yönündeki platformun yan cephesinde bir dizi halinde yerleştirilmiş musluklardan meydana gelir. Son yıllarda söz konusu musluklar onarılmış ve dikmelere oturan ahşap bir sakıfla donatılmış, ayrıca bu platformun içine yeni helâlar ve abdest alma mahalleri yerleştirilmiş, caminin kuzeyindeki avlunun merkezine de çan biçimindeki sütun başlıkları hariç klasik üslûba uygun mermerden bir şadırvan inşa edilmiştir. Aynı avlunun kuzeydoğu kesiminde yer alan Kur'an kursu binası ile kuzeybatısındaki meşruta ise son derecede çirkin ve uyumsuz yapılar olup yıktırılmaları gündemdedir.

Medrese ve Tekke. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde ve *Hadikatü'l-cevâmi'* de yer alan bilgilerden, 1842 tarihli Moltke haritasında teşhis edilen krokiden, Jules Laurens'in 1846-1849 arasında katıldığı bir bilim gezisi sırasında yapmış olduğu, caminin avlusunu gösteren bir desenin litografisinden ve avlunun boyutlarından hareketle XIX. yüzyılın ikinci yarısında tamamen ortadan kalkmış olduğu anlaşılan medrese ve tekke hücrelerini ana hatlarıyla restitüe etmek mümkün olmaktadır. Avlunun kuzey sınırı boyunca yaklaşık yirmi sekiz adet tekke hücresi, batı sınırında yaklaşık on yedi medrese hücresi sıralanmakta, avlunun kuzeybatı köşesinde

de dik açıyla birleşerek bir "L" oluşturan bu kitlenin önünde sivri kemerli ve sakıflı bir revak uzanmakta, hücreler ise kare planlı ve kubbeli olarak tasarlanmış bulunmaktaydı. Medresede dersane, tekke de tevhidhâne birimleri olmayıp bu fonksiyonları 1925 yılına kadar caminin harimi karşılamaktaydı. Tekke camide olduğu gibi yakınında bulunan Küçük Piyâle Paşa Camii ve Tekkesi'nden ayırt edilebilmek amacıyla Büyük Piyâle Paşa veya Piyâle Paşa-yı Kebir olarak anılmıştır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kâdirîliğe bağlı olduğu görülen tekkenin âyin günü cuma idi. Tekkenin XIX. yüzyıldan önce bağlı olduğu tarikat ve postnişinler bilinmemektedir. Adı tesbit edilebilen şeyhlerden biri, 1834'te Sâliha Sultan'ın düğününe davetli Kâdirî şeyhleri arasında adı geçen, Sırrı Efendi'nin halifesi Hüseyin Efendi, diğeri Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne*'sinde (1925) adı verilen son postnişin İbrâhim Efendi'dir. Piyâle Paşa Külliyesi bu yönüyle, Anadolu Türk mimarisinin erken dönemlerinden itibaren gelişmesi izlenebilen ortak avlulu cami-medreselerin ve cami-tekkelere bağlanır.

Türbe ve Hazire. Piyâle Paşa'nın türbesi bugünkü şekliyle düzgün küfeki taşından sekizgen prizma biçiminde sade bir yapıdır. Üzeri basık bir kubbeye örtülüdür. Cephelerinde altı üstlü ikişer pencere açılmıştır. Türbenin içinde ve dışında süsleme yoktur. Yapının aslında bu kadar sade olmadığını gösteren kalıntı ve izlere rastlanır. Bu izlere göre yapı Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi'nde olduğu gibi sekizgen sütunlar üzerinde düz atkılı, ahşap çatılı revaklarla çevrili idi. Bu dönemden kalma baklavalı başlıklar yapının yakınında da dağıntık halde durmaktadır. XVIII. yüzyılda ahşap çatılı revakın yıkılması ile dönemin üslûbuna uygun akantuslu başlıkları olan silindirik biçiminde yeşil taş sütunlara oturan yeni bir revakla çevrilmişti. Bu

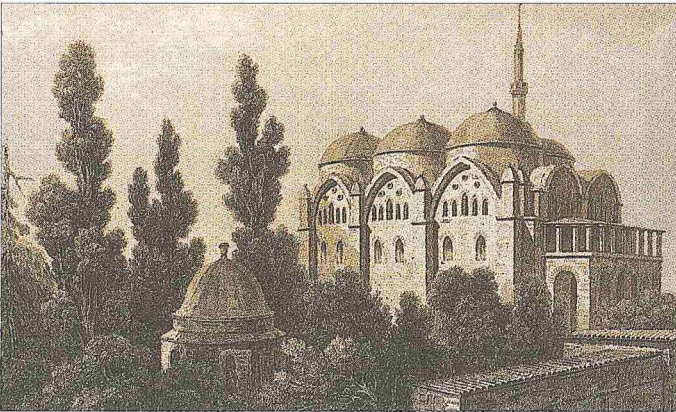

Piyâle Paşa Türbesi ve haziresi

durumu gösteren eski fotoğraflar yayınlara geçmiştir. Sütunlar da hazirede dağıntık halde durmaktadır. Türbe bugün revaksız olarak restore edilmiştir. İçinde üçü ahşap sanduka, onu mermer lahit olmak üzere on üç mezar vardır. Kaynaklara göre birinci sıradakiler paşa ile oğluna, ikinci sıradakiler dört oğluya bir kızına, üçüncü sıradakiler iki oğlu ve kızına aittir. Türbedeki lahitler beyaz mermerdendir ve kabartmaların yanı sıra çok ilginç renkli kalem işleriyle süslüdür. Üstlerinde yazı veya tarih bulunmayan lahitler, biçimlerine ve süsleme üslûplarına dayanılarak XVI. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir. Lahitlerin çoğu natüralist üslûpta bitkisel motiflerle bezenmiştir. 1990'lı yıllarda bu türbenin bir din büyüğüne ait olduğu rivayetlerinin çevre halkı arasında yayılması ile birlikte son tamirlerde gerek türbe kapısının gerekse lahit ve mezar taşlarının boyanarak özelliklerini kaybettikleri tesbit edilmiştir. Yakın bir tarihte çevre duvarı yükseltmek suretiyle koruma altına alınan hazirede tasarım ve bezeme açısından dik-kate değer mezar taşları mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (haz. Tefik Temelkuran v.dğr.), İstanbul, ts., I, 289-291; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 3; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 25-28; *İstanbul Tekkeleri Listesi*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey, nr. 489 (1823 civarı), vr. 5^b; Melekpaşazâde Kadri Bey, *Hankahnâme*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 36 (1833-1846 arası), vr. 2^b (nr. 27); Hammer, *HEO*, XVIII, 70; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 3; *Mecmûa-i Cevâmi'*, II, 16-17 (nr. 38); E. A. Grosvenor, *Constantinople*, Boston 1895, II, 672-673; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 510-512; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1907, I, 80-81; 1329 *Senesi İstanbul Beldesi İhsâiyât Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 20; F. Schrader, *Konstantinopel, Vargangen-*

Piyâle Paşa Camii'nin XIX. yüzyılın ortalarına doğru çizilen bir gravürü (M. Jules van Gaver, *Turquie*, Paris 1840, lv. 56)

heit und Gegewart, Tübingen 1917, s. 196-197; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 63-64; R. Anhegger, "Beiträge zur frühosmanischen Baugeschichte", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 301-330; E. Egli, *Sinan*, Erlenbach-Stuttgart 1954, s. 126; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 57; a.mlf., "Piyâle Paşa Camii Çini Alınlıkları", *Çağır*, sy. 202, İstanbul 1974, s. 7-8; Oktay Aslanapa, *Turkish Art and Architecture*, New York-Washington 1971, s. 225; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1980, s. 278-281; a.mlf., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 125-130; A. Stratton, *Sinan*, London 1972, s. 247; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 186, 373; Ph. Jullian, *Les orientalistes: La vision de l'orient par les peintres européens au XIXème siècle*, Fribourg 1977, s. 153-154, 184; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977, s. 450-452; a.mlf., *İstanbul'un Tarihsel Topografyası* (trc. Ülker Sayın), İstanbul 2001, s. 450-452; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 255, 292; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, New York 1987, s. 57, 276-279; Günay Kut – Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehname", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 234 (nr. 70); Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, II, 63-65; M. Baha Tanman, "İstanbul/Kasımpaşa'daki Piyâle Paşa Külliyesi'nin Medresesi ve Tekkesi İçin Bir Restitüsyon Denemesi", *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya: Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 1989, s. 87-94; a.mlf., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Türkler* (nşr. Hasan Celâl Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 154; a.mlf., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Osmanlı Uygarlığı* (haz. Halil İnalçık – Günsel Renda), İstanbul 2003, I, 295-296; a.mlf., "Tekkeler", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul 2004, I, 368; a.mlf., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfler* (nşr. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 318; a.mlf. – Yıldız Demiriz, "Piyâle Paşa Külliyesi", *DBİst.A*, VI, 254-258; Yıldız Demiriz, "İstanbul'da Piyâle Paşa Türbesi ve Lahitleri Üzerine Bir Araştırma", *VD*, XIII (1981), s. 387-423; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Beyoğlu'ndaki Camiler", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul 2004, I, 354-356; Gülrü Necipoğlu, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, London 2005, s. 399, 422-425, 427; Burhan Yentürk, *Tarihi ve Kültürüyle Kasımpaşalıyız*, İstanbul 2006, s. 150-157; G. Martiny, "Die Piale Pascha Moschee", *AI*, sy. 3 (1936), s. 131-171; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, XIII (1981), s. 589; Mehmet Önder, "Piyâle Paşa Camii'nin Avrupa'nın Dört Büyük Müzesinde Bulunan Çini Panosu", *Antika*, sy. 10, İstanbul 1986, s. 4-6.

M. BAHA TANMAN

PLATON

(bk. EFLÂTUN).

PLESSNER, Martin (Meir)

(1900-1973)

Alman asıllı şarkiyatçı.

30 Aralık 1900'de Prusya'nın Posen şehrinde (bugün Polonya sınırları içinde) bir yahudi ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Dedesi o dönemin önde gelen hahamlarından Solomon Plessner'dir. Çocukluk ve gençlik yıllarını Breslau şehrinde (bugün Polonya sınırları içinde) geçirdi. Burada Sâmi dilleri, oryantalizm, felsefe, klasik filoloji, eski ve Ortaçağ tarihi alanında yüksek öğrenim gördü. 1925'te Breslau Üniversitesi'nde *Der Oikonomikos des Neupythagoreers 'Bryson' und sein Einfluss auf die islamische Wissenschaft* başlıklı teziyle doktor oldu. Ardından Hamburg'da Warburg Enstitüsü'nde çalışmakta olan Hellmut Ritter ile birlikte Ebül-Kâsım Mesleme b. Ahmed el-Mecrî'ye atfedilen *Ğâyetü'l-hakîm*'in tercümesine başladı. Ritter'in İstanbul'a gitmesine üzerine 1927'de Berlin'de kurulan Tabii Bilimler Tarihi Araştırma Enstitüsü'nde Julius Ferdinand Ruska'nın asistanı olarak göreve başladı. 1929'da Prusya Kültür Bakanı Carl Heinrich Becker'in yardımıyla bir burs kazanarak *Ğâyetü'l-hakîm* tercümesini tamamlamak için İstanbul'a Hellmut Ritter'in yanına gitti. Burada Ritter sayesinde kütüphanelerdeki yazmaları tanıdı, özellikle İsmail Saib Efendi'den (Sencer) ders aldı. Bu arada Anadolu, Suriye ve Filistin'i gezdi. Almanya'ya döndükten sonra kısa bir süre Bonn'daki üniversitede asistan olarak çalıştı, 1930 sonbaharında Frankfurt Üniversitesinde öğretim görevlisi oldu. Bu arada Josef Horovitz'in yanında doçentlik tezini hazırladı. "Studien zur Gâjat al-hakîm" başlıklı tezini Şubat 1931'de sunmadan kısa bir süre önce hocası Horovitz'in ölmesi üzerine aynı yılın yaz döneminden itibaren Frankfurt'taki Orientalisches Seminar kürsüsünün başına geçti. Almanya'da nasyonal sosyalistlerin iktidara geçmesinin ardından 1933'te Filistin'e göç etti ve olumsuz hayat şartları yüzünden yıllarca akademik çalışmalarından uzak kaldı. 1952'de Kudüs'teki Hebrew University School of Oriental Studies'e öğretim görevlisi olarak girdi; 1955'te yardımcı profesörlük, 1963 yılında profesörlük kadrosuna tayin edildi. 1969'da aynı üniversiteden emekli oldu. Çalıştığı bölümdeki Arap bilim tarihi dersi müfredata Plessner'in fakülteye intisabından sonra konmuştur. Plessner 27 Kasım 1973'te Kudüs'te öldü. İslâm ilimleri tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Plessner,

İslâm âleminde gelişen ilmi birikimin modern tabii bilimlerin ortaya çıkışında büyük tesiri olduğuna dikkat çekmiş, özellikle Arapça yazılmış hermetik kitapların gün yüzüne çıkartılıp tercüme edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Plessner, *St.I*, II [1954], s. 59).

Eserleri. 1. *Der Oikonomikos des Neupythagoreers 'Bryson' und sein Einfluss auf die islamische Wissenschaft* (Heidelberg 1928). Doktora tezidir. 2. *Die Geschichte der Wissenschaften im Islam als Aufgabe der modernen Islamwissenschaft: ein Versuch* (Tübingen 1931). Doçentlik takdim dersinin basılmış şeklidir. 3. *Ta'limü'l-luğati'l-ʿarabiyye-Dikduk ha-lashon ha-Arvit: le-vate sefer 'Ivriyim* (I-II, Kudüs 1942-1943). 4. *Die Bedeutung der Wissenschaftsgeschichte für das Verstaendnis der geistigen Welt des Islams* (Tübingen 1966). Hebrew University'de 1965'te verdiği bir tebliğden ibarettir. 5. "Picatrix". *Das Ziel des Wesen von Pseudo-Mağrîti* (London 1962). Sihir, astronomi ve kimyasal birleşimlerle ilgili *Ğâyetü'l-hakîm* adlı eserin Hellmut Ritter ile birlikte Almanca'ya yaptıkları tercümesidir. 1925'te tercümesine başlanmışsa da ancak 1930'lu yıllarda tamamlanabilen eser yayınevine teslim edilmiş, fakat burada çıkan bir yazının yüzünden yanmıştır. Plessner'in Kudüs'teki evinde bulunan müsveddesine dayanılarak eserin tercümesi yeniden düzenlenip neşredilmiştir. Ritter kitabın aslını 1933'te yayımlamıştır (*Ğâyetü'l-hakîm ve eḥakḳu'n-ḥeficeteyn bi'l-takdîm*, Leipzig 1933). 6. *Das sogenannte "Buch vom Wesen der Seele" und seine Stellung in der mittelalterlichen Geistesgeschichte* (Göttingen 1971). Bahya ben Joseph ibn Pakuda'ya ait olduğu tahmin edilen *Kitâbü Meʿâni'n-nefs* adlı eser hakkında bir tebliğdir (Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philosophisch-historisches Klasse serisi). 7. *Vorsokratische Philosophie und griechische Alchemie in arabisch-lateinischer Überlieferung: Studien zu Text und Inhalt der Turba Philosophorum*. Eseri Felix Klein-Franke, Plessner'in ölümünden sonra neşretmiştir (Wiesbaden 1975).

Plessner ayrıca Almanca, İngilizce, İbrânice ve İtalyanca hemen hepsi bilim tarihiyle ilgili makaleler, ansiklopedi maddeleri, kitap tanıtım ve eleştiri yazıları kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Neue Materialien zur Geschichte der Tabula Smaragdina" (*Isl.*, XVI [1927], s. 77-113); "Der Inhalt der Nabataeischen Land-